

HET VISIOEN VAN EEN NIEUWE AARDE

Huub Oosterhuis

Woord ten geleide

Sinds enkele maanden proberen wij het verhaal over de ballingschap van Israël aan Babels stromen te lezen, als een herkenbare parabel - zoveel nu levende mensen hebben een verloren land en de beelden daarvan zijn zo talrijk en heftig, dat ieder van ons, denk ik, weet wat 'ballingschap' betekent.

Ik roep u het feitelijke verhaal in herinnering. In 597 is de eerste deportatie naar Babel. De koning, én zijn moeder, en heel de hofhouding, alle grootgrondbezitters, heel de krijgsmacht, heel de wapenindustrie wordt weggevoerd naar Babel, én de priesters van de tempel - het Hebreeuws kent het woord tempel niet, maar spreekt over het 'huis van JHWH' en het Heilige.

Een van de gedeporteerde priesters heet Ezechiël. Ezechiël blijkt een paranormaal begaafde, onstuimige profetische dichter te zijn. In het vijfde jaar van de ballingschap 'viel de hand van JHWH op hem'. En in een visioen ziet hij JHWH 'God Ik zal er zijn' op zijn troon hoog boven het hemelgewelf. En hij hoort een stem: 'Mensenkind, ik stuur jou naar de kinderen van Israël' (Ezechiël 2:3). Ezechiël wordt geroepen om hen duidelijk te maken waarom zij in ballingschap zijn weggevoerd - 'Ik kwam bij de ballingen die aan de Kebar woonden, en zeven dagen zat ik in hun midden, verdoofd' (Ezechiël 3:15).

In 587 volgt een tweede deportatie. Die wordt, in het laatste boek van de Hebreeuwse bijbel, in het tweede boek Kronieken, op de laatste bladzijde als volgt beschreven (2 Kronieken 36:17-20).

Niemand werd gespaard; jonge mannen en vrouwen, oude mensen en ook hoogbejaarden werden aan de koning uitgeleverd. En alle voorwerpen uit het Heilige van God, de grote zowel als de kleine, liet hij naar Babel overbrengen, evenals de schatten uit het Heilige en de kostbaarheden van de koning en zijn raadsheren. Ze staken het huis, het Heilige van God, in brand en haalden de stadsmuur van Jeruzalem neer. Ook alle paleizen werden in brand gestoken en gingen met kostbaarheden en al in vlammen op. De mensen die aan het zwaard ontkomen waren, werden als ballingen naar Babel meegevoerd, waar ze de koning en zijn nakomelingen als slaven dienden.

Lezing uit het boek Ezechiël

Ezechiël 40 vers 1-5a

In het vijfentwintigste jaar van onze ballingschap, op de dag van Rosj ha'sjana, de Kop van het Jaar, op de tiende na Nieuwe Maan, in het veertiende jaar nadat de stad verslagen werd, ja op die eigenste dag viel de hand van JHWH op mij en voerde mij mee.

In een visioen van Godswege bracht hij mij naar het land, Israël - daar bracht hij mij heen.

In de stadspoort stond een man die eruitzag zoals roodkoper eruitziet.

In zijn handen had die man een linnen snoer en een meetlat. Hij sprak tot mij, die man: Mensenkind, zie met je ogen, hoor met je oren, en open je hart voor alles wat ik jou zal laten zien. En ik zag: een muur rondom het huis, het Heilige, rondom in het rond.

INHOUD

Ballingschap: Ezechiël, Jesaja, Jeremia

HET VISIOEN VAN EEN NIEUWE AARDE
Ezechiël 40 en 47
Huub Oosterhuis

'TROOST, TROOST MIJN VOLK'
Jesaja 40:1-11
Alex van Ligten

DE DIENSTKNECHT VAN JHWH
Jesaja 42:1-9
Alex van Heusden

BRIEF AAN DE BALLINGEN
Jeremia 29:4-14
Alex van Ligten

Jong geleerd: curriculum vitae

6 januari 2008
WAT VALT ER TE LEREN?
Kees Kok

3 februari 2008
ALLEEN OF MET ANDEREN?
Geeske Hovingh

GOEDE VRIJDAG?
Kees Kok

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis & Liturgie (sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres: Postbus 17268, 1001 JG Amsterdam; tel. (020) 6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl
www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar; Europa € 30,00; buiten Europa € 35,00.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar.

Giro 395505 tnv Stg. Leerhuis en Liturgie
Voor België: Postgiro 000-1699184-35

1.
'Ik kwam bij de ballingen die aan de Kebar woonden. Zeven dagen zat ik in hun midden, verdoofd.' Na deze zeven dagen kwam zijn woord tot mij: 'Mensenkind, ik stel jou aan tot wachter van het huis van Israël' (Ezechiël 3:15-17).
Je wordt tot wachter aangesteld om de eens gegeven woorden te bewaren; om te waarschuwen (dat is: op grond van inzicht in het verleden te spreken over de toekomst); om te waken, te volharden, totdat de morgen daagt, totdat het inzicht daagt in de harten van hen tot wie je gezonden bent. Hij werd gezonden, zo staat er (Ezechiël 2:4), tot mensen 'met een harde blik', met een cynische uitdrukking in hun ogen, en met een 'hart van steen': mensen die levend dood zijn, omdat ze niet meer geloven in een nieuw begin.

Tot 587, het jaar van de verwoesting van de stad en het Huis, het Heilige - vijf jaar lang geselt Ezechiël die armzalige ballingen met beschuldigingen en aanklachten tegen de verloedering van wat hem als priester het heiligste was. De cultus van vreemde goden is voor hem de uitdrukking, de ideologische rechtvaardiging van een sociaal-economisch systeem waarin de rechten der armen worden verkracht. Hij interpreteert de ballingschap als een straf, dat wil zeggen als een onontkoombaar gevolg van dit maatschappelijk systeem. Dan, vanaf 587, als alles verloren is, profeteert hij, vijftien jaar lang, visioenen van genade, toekomst, terugkeer uit de ballingschap, opstanding der doden, een nieuw heilig huis - 'God Ik zal er zijn' is voor geen gat, voor geen afgrond van onrecht te vangen. Hij is nieuw. 'God is ieder ogenblik nieuw,' schreef Edward Schillebeeckx, 'JHWH Ik zal er zijn' is de god van nieuw begin.

2.
De stem, de hand, de geest van JHWH wordt door Ezechiël gezien en beleefd 'als iets dat op een mens lijkt' - dus niet op een dier, een stierkalf, een slang, een nijlreiger (een ibis), zoals in de godsdiensten van Kanaän, Babel en Egypte. Op een mens: 'met een onderlichaam van vuur, en een bovenlichaam van blinkend metaal'; een engelachtig wezen dus, precies zoals ieder mens zou willen zijn. In zijn laatste visioen vertellen we 'een man die er uitzag zoals roodkoper eruitziet - er staat een woord dat brons en koper aanduidt.
'In het vijfentwintigste jaar van onze ballingschap', dat is het jaar 572 (voor het begin van onze jaartelling, 572 voor Christus) en exact op de eerste dag van dat jaar, ook wel 'de kop van het jaar' genoemd, Rosj ha'Sjana, nog altijd joods nieuwjaar - in het veertiende jaar nadat de stad verslagen was, ja op die eigenste dag: viel de hand, de geest van JHWH op mij en voerde mij mee 'naar het Land, Israël, naar een hoge berg, de berg Zion - en daar wordt gebouwd, iets, iets als een stad - het visioen verblindt hem, hij kan niet scherp waarnemen, maar dan ineens wel, zo gaat dat in onze dromen: iets als een stad wordt een stad met muren en een stadspoort. En daar staat die roodkoperen man met in zijn handen een linnen snoer en een meetlat. En dan ziet hij het nieuwe huis, het nieuwe Heilige, en de man gaat hem voor en meet alles op, de oostpoort, de drempel, de zuidpoort, de voorhal van het Heilige, terrassen, bijgebouwen, gangen, trappen, binnenpleinen, buitenpleinen, en tenslotte de omtrek van het hele gebied. En dan, zoals hij eerder gezien heeft hoe de heerlijkheid van JHWH het Heilige verliet, zo ziet hij nu hoe de heerlijkheid van JHWH binnengaat in het Heilige als een schitterende lichtgloed. 'Mensenkind, hier staat mijn troon, hier zal ik wonen bij de kinderen van Israël.' En de stad, waarvan dit huis het heilige hart is, het herbouwde, nieuwe

Jeruzalem, krijgt ook een nieuwe naam en heet voortaan: 'Ik zal er zijn is daar.' Met die woorden eindigt het boek Ezechiël.

3.
'Toen hij alles had laten zien - die man met zijn meetlat, alles opmetend, exact, in precieze getallen - bracht hij mij terug naar de ingang van het Heilige. En ik zag: stromen water, van onder de drempel van het huis' (Ezechiël 47:1).
De man met zijn linnen snoer en zijn meetlat staat voor nauwkeurigheid, de zorgvuldigheid waarmee het nieuwe moet worden opgebouwd. Het komt op iedere vierkante meter aan. Je bouwt geen toekomst op uit de losse hand, je moet passen en meten en rekenen. En: zo exact als het bouwplan, zo betrouwbaar is de belofte van JHWH dat hij er zal zijn, dáár.

4.
Het water komt van onder de dempel van het huis, het Heilige. Het nieuwe huis van 'God Ik zal er zijn' (de nieuwe tempel, zeggen alle vertalingen) is gebouwd aan de bron, boven en rondom de bron. In heel de bijbelse poëzie, psalmen, poortenliederen, is de bron: de Thora, het richtingwijzende, levende woord, over recht, liefde, ontferming, over een nieuwe wereld waar water stroomt voor allen. Water is woord en geestkracht.

5.
Het laatste visioen van Ezechiël is samengevat in de woorden: 'waar dit water stroomt zal leven zijn'. Het is dan 572 voor onze jaartelling. Pas vierendertig jaar later zullen de ballingen terugkeren naar hun geboortegrond, in 538, als Cyrus in Perzië de wereldmacht overneemt en hen laat gaan. Jaren en jaren hebben zij geleefd op deze woorden van Ezechiël, die onverwoestbaar bleken. Dat is het raadsel, of het wonder, van de 'innerlijke zekerheid'. Ik weet niet hoe dat kan, maar het is te lezen in het dagboek van een joodse vrouw uit de Tweede Wereldoorlog: *Het verstoorde leven* van Etty Hillesum'. Daar is te lezen wat 'innerlijke zekerheid' is; en hoe die groeit in een mens, door alles heen. Te midden van wanhopige, ten dode opgeschreven mensen had zij de toekomst lief en geloofde in een bestemming, en wist zeker dat het leven 'mooi' was. Mooi, in Westerbork? Maar zij wist het. Zoals Ezechiël wist, met een ziel van weten: 'Overal waar dit water stroomt zal leven zijn.' Het weten van de hoop. Het soms vertwijfelde niet-weten-toch-weten. Het willen-verlangen-niet-anders-kunnen, dat weten. Het weten van de liefde - dat nergens op lijkt en niet kan, maar wel is. Amen in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, dat betekent: in de naam van God 'Ik zal er zijn' en van Jezus hebt elkander lief' en in de kracht van de geest 'die het aangezicht van deze aarde zal vernieuwen'.

Amsterdamse Studentekkerlesia, zondag 13 januari 2008

‘TROOST, TROOST MIJN VOLK’

Alex van Ligten

Lezing uit het boek Jesaja

Jesaja 40 vers 1-11

Troost, troost, mijn volk,
zegt jullie God.
Spreekt tot het hart van Jeruzalem
en roept tot haar
dat voleindigd is haar strijd,
geboet haar ongerechtigheid,
dat ze genomen heeft uit de hand van JHWH
een dubbel deel voor al haar zonden.

Een stem zegt:
Baant in de woestijn de weg van JHWH,
maakt recht in de steppe
een hoofdweg voor onze God.
Elk dal wordt verhoogd,
elke berg en hoogte vernederd,
het bultige wordt vlakke,
de bergkammen een vallei.
Openbaren zal zich JHWH's heerlijkheid
en alle vlees ziet 't tezamen
want de mond van JHWH heeft het gesproken.

Een stem zegt:
Roep.
Ik zeg:
Wat zal ik roepen?
Alle vlees is gras
en al zijn gratie
als een bloem des velds?
Gras verdort,
een bloem verwelkt
als de adem van JHWH erover waait.

Ja! Gras is het volk.
Gras verdort,
een bloem verwelkt.
En het woord van onze God
staat op tot in eeuwigheid.

Klim jij voor jou op een hoge berg,
vreugdebode Tzion,
verhef met kracht je stem,
vreugdebode Jeruzalem,
verhef je stem,
vrees niet.
Zeg tot de steden van Juda: Zie, hier is jullie God.
Zie, hier is mijn heer, JHWH,
met macht komt hij
en zijn arm heerst voor hem.
Zie, zijn loon is bij hem
en zijn werk is voor zijn aangezicht.
Als een herder hoedt hij zijn kudde,
in zijn arm verzamelt hij de lammeren,
in zijn schoot draagt hij ze,
de zogenden leidt hij zachtkens.

vertaling Alex van Ligten

‘Troost bestaat niet,’ zegt de kunstschilder Leo Schatz.
‘Troost bestaat niet?’ vraagt Rudolf van den Berg in de
documentaire die hij over Schatz maakte. Het leven van
Schatz is dan al voorbijgekomen: de oorlog waarin hij ouders
en tweelingbroer verloor, de latere tijd, het van zeer dichtbij

meegemaakte verlies van zijn nog jonge dochter Irma, en, het
laatste, de dood van zijn vrouw Sonja.

Ze zijn in zijn atelier. De negenentachtig-jarige schilder
herhaalt:

‘Troost bestaat niet. Troost bestaat alleen voor kinderen als ze
gevallen zijn op hun knie en mamma legt er een snoepje op.
Dan gaat 't over. Maar voor echte - voor mij geldt, laat ik 't
maar zo zeggen - voor de echte, meest indringende zaken,
bestaat geen troost.’

Zijn gesprekspartner geeft het niet op: ‘Weet je dat zeker?’
‘Ik weet niks zeker, maar ik denk er wel zo over. Of: ik heb
het ondervonden.’

Van den Berg: ‘Maar het is toch... Was Sonja niet een troost
voor je?’

Schatz: ‘Was niet een troost. Wel 't allerbelangrijkste wat ik
had. Maar niet een troost. Hélp niet. Da's bedacht voor de
snoepjesfabrikanten.’

‘Toen Irma zo ziek was, moeten jullie elkaar toch hebben
gesteund?’

‘Jah. Ik zeg toch niet dat we elkaar niet gesteund hebben?’

‘Maar dat heet toch troost?’

‘Da's een fout woord. Hélp. Elkaar helpen.’

Van den Berg laat niet af: ‘Maar troost wil toch niet zeggen
dat je het verdriet wegmaakt? Maar dat je het déélt.’

Schatz: ‘Het verzachten. Troost is verzachten. Wil je 't goede
woord: verzachten.’

Van den Berg: ‘Dat ken je niet?’

‘Nee, nee, niets helpt. Maar, als je bereid bent om je verdriet
te willen dragen, dan is het een onderdeel van je leven
geworden. En daar heb ik voor gekozen.’

Van den Berg doet een laatste poging: ‘Zou het niet kunnen
zijn dat je het zo goed hebt kunnen dragen omdat je getroost
werd?’

Schatz' laatste woord: ‘Ik heb het helemaal niet góed kunnen
dragen. Ik heb het kunnen dragen. Njah, we wachten maar
gewoon totdat jij een keer iets verschrikkelijks meemaakt,
misschien dat we er dan over kunnen praten. Ik gun het je
niet, maar... Moeilijk onderwerp hoor, als je aan het schilderen
bent. Dat moeten we maar eens met een borrel doen.’

De bijna geschokte reacties van de filmer, en dat doorvragen,
op het zuerderige af, daar kan ik zo goed inkomen. Stel je
voor dat het zo is, dat troost niet bestaat, dat zou toch
vreselijk zijn. Maar de zachte doch besliste wijze waarop de
ervaringsdeskundige het hier brengt, stemt tot nadenken.

Is het alleen maar een kwestie van definities? Als troost gelijk
is aan verzachten, dan heeft Schatz gelijk. Er is leed dat niet,
nooit, nooit meer door wat dan ook verzacht kan worden.

Dus als we de profetie lezen, waarmee het tweede hoofddeel
van de profetie van Jesaja begint, dan moeten we wel goed
afspreken wat we wel en niet bedoelen. Troosten is bij ons: de
arm om iemand heenslaan, over de kop aaien, iemand even
lekker vasthouden. ‘Lieve woorden fluisteren in het holst van
de nacht,’ staat er in een liedje van Herman van Veen.

In de bijbel zit er nog wat bij. Wat we vertalen met ‘troost’, is
tegelijk aansporing, vermaning. Dat lijkt tegenstrijdig. Maar
Bert ter Schegget legde me ooit uit dat het elkaar juist mooi
aanvult. Het ging over de tijd dat hij, vanwege zijn zo hier en
daar aan Karl Marx ontleende ideeën, niet acceptabel was als
kerkelijk hoogleraar namens de Nederlands Hervormde Kerk.

Vaak stond hij op de voordracht voor een benoeming, ‘dat
maakte mij natuurlijk ook nog bozer en teleurgestelder,’ zei
Bert. ‘Maar dan belde Kleijs Kroon’ - een collega-dominee,
met wie hij zeer bevriend was, een van zijn grote voorbeelden
- ‘en Kleijs zei dan met alle boosaardigheid die hij in zijn
kleine lijf had: Je hebt het lekker weer niet gekregen hè.’ ‘En

dát hielp,' zei Ter Schegget, 'dat troostte me. Op je donder krijgen op het goede moment, aan het lachen worden gebracht om je eigen zielige gedrag, daar zit de ware troost in.'

Het volk is in ballingschap gegaan. Jesaja 1-39 werd geschreven en gesproken vanuit het land zelf, speelde zich af in Jeruzalem. Vanaf hoofdstuk 40 is alles anders. Vandaar dat de theologen onderscheid maken tussen de eerste en de tweede Jesaja: de eerste is de profeet die zo heet, verantwoordelijk voor de eerste negenendertig hoofdstukken van dit grote profetenboek. De tweede is een figuur als Jesaja, die in zijn lijn, zelfs ook in zijn stijl, spreekt en schrijft tot de ballingen van Israël in Babylon.

Ik herinner me nog hoe geschokt ik was, toen ik dat voor het eerst hoorde, dat er twee Jesaja's waren. Ik vond het bijna oneerbiedig. Tegenwoordig zou je het ook uit kunnen leggen aan het fenomeen van de seriefilm. Ongeveer zoals je na *Back to the future* ook *Back to the future II* en *III* hebt gekregen. Ik had eerst Rambo, Rocky en *The Godfather* als voorbeelden van opeenvolgende succesnummers, maar *Back to the future* is beter. Want de profeet grijpt terug naar het verleden om iets over de toekomst te kunnen zeggen.

Zo zag ik dat als jonge fundamentalist indertijd niet. Jesaja moest door één figuur opgetekend zijn, anders bracht dat mijn kennelijk toch niet al te stevige geloof aan het wankelen. Misschien is dat trouwens wel de achtergrond van veel fundamentalisme: een geloof dat op zich wat wankel staat en geschraagd moet worden door veel zekerheden eromheen. Later, toen ik studeerde, merkte ik dat 't sommige medestudenten hetzelfde verging, toen er een tweede Jesaja bleek te zijn geweest: dat was even slikken. Maar de weerstand tegen dit soort dingen is meer intuïtief dan beredeneerd, en na een tijdje merk je dat het de zaken juist verheldert: want je kunt dan de gedeelten uit Jesaja ook een beetje tegen hun juiste achtergrond zien, en dat helpt weer om het beter te begrijpen. Meer nog: om er iets van aan te voelen, zó dat het ook op jezelf toepasbaar is.

Nu moeten we met het toepasbare meteen oppassen als het over Israël's ballingschap gaat, dat we dat niet al te vanzelfsprekend in geestelijke zin op onszelf toepassen. Natuurlijk hebben de gevoelens van vervreemding die wij kunnen hebben, er mee te maken. Door wat er in de wereld gebeurt, door de tijd die zo sterk verandert, rare, achterhaalde opvattingen die zich van ieder meester lijken te maken, voelen we ons wel eens ballingen in eigen land, huis, huid zelfs. Maar de kerk heeft de ballingschap af en toe voor haar eigen kar gespannen. Dan werd (wie weet: wórdt) alles wat in onze tijd en onze wereld niet deugt, beschreven, en de kerk, de eigen, dus wáre kerk, wordt getekend als ware zij in een onder de voet gelopen land het enige dorpje dat nog moedig weerstand biedt aan de overweldigers. Dat is een stijl die heel goed is voor het wij-gevoel van de incrowd, maar zo'n toe-eigening van het woord ballingschap is me te gemakkelijk. Want negen van de tien keer zijn we maar al te goed thuis in onze eigen omstandigheden en dik tevreden met alles wat we hebben, en bereikt hebben, met alles waar anderen wel aan lijden, maar wat onze deur (tot nu toe) mooi voorbijgegaan is.

Maar nadat we dat hebben vastgesteld, moeten we ook zeggen dat er mensen zijn, en heel soms zijn we zélf die mensen, die lijden aan het bestaan, voor wie er peilloos verdriet is, een dof gevoel, leegte en gemis, pijn. De mensen voor wie het woord 'toekomst' bijna een vloek is, omdat ze die niet hebben. Voor die mensen (en dus voor ons, als we in een vergelijkbare situatie komen) is Jesaja 40 geschreven.

Het volk is in ballingschap. Aan alles wat hoop, geloof en liefde belichaamde, is een eind gekomen. De tempel is verwoest, de mensen zijn weggevoerd. De vijanden van het volk zeggen hetzelfde als de mensen wie alle hoop en geloof uit handen is geslagen: mét Israël is ook de God van Israël verdwenen.

Ooit leek het heel wat te worden: met krachtige hand en sterke arm waren ze uit het slavenland geleid, de hele lange weg door de woestijn had hij te bewaard en behoed. Grote verhalen, grote namen: Abraham, Mozes. Ze waren in het land van belofte gekomen en wat tegen hen in het geweer kwam, werd door de toenmalige geweren verslonden. Sterke verhalen, sterke mannen: Gideon, Simson. En het leven kreeg kwaliteit, ze verenigden zich en groeiden en bloeiden.

Koninklijke verhalen, koninklijke namen: David, Salomo. Daar vindt het zijn hoogtepunt, het leven van Israël's kinderen in het land van melk en honing. Na verloop van tijd wordt de melk zuur en de druiven ook: onderlinge ruzies verzwakken hen, de weg ten leven zoals de Thora die bood, zoals de profeten uittekenden, wordt verlaten voor dwaalwegen. Ze treden niet op 's Heren wegen, ze óver-treden die. En tot een zielig hoopje vluchtelingen worden ze teruggebracht.

En nu is natuurlijk voor veel mensen de vraag: hoe zit het dan met God? Heeft die ze niet geholpen toen het bergafwaarts ging? Kon hij dat niet of wilde hij dat niet? Of spreek je alleen over God als alles goed gaat? De heerlijkheid des heren, eens volop aanwezig op de berg waar zijn huis stond, is weg. De lofzangen Israël's kunnen niet meer worden aangeheven, omdat er geen stemmen meer zijn om ze te zingen.

Dat betekent ook een einde aan elke vorm van geloof in deze God. En dat betekent ook, in één haal door, een eind aan alle verhalen van hoop en toekomst. Dus wat overblijft na zo'n hele geschiedenis, tenminste als je de vijanden en de ontgoochelden uit je eigen midden het laatste woord laat hebben, dat is de totale apathie, berusting, je neerleggen bij de feiten.

Daarom komt Jesaja de Tweede met God aanzetten. Wat zeggen we als we dat woord uitspreken? Hebben we het dan over geschiedenis, de religieuze geschiedenis, de geestelijke ontwikkeling van een nomadenfamilie uit de woestijn? Om de donder niet, zegt Jesaja. Dan hebben wij het, te midden van de rokende puinhopen, de vernietiging rondom, over troost. 'Troost, troost mijn volk.' Niet om een strohalm van mooie woorden te bieden, iets niet bestaands. Troost bestaat niet. Niet een troost die alles wegneemt of verzacht. Wat hier gebeurt, is dat er verandering wordt aangekondigd. De mededeling dat het leed geleden is, de strijd voleindigd, de straf voor de ongerechtigheid gedragen, de zonden geboet en vergeven, weggenomen.

En nu slaat die Jesaja de Tweede niet aan het betogen en getuigen, maar hij laat een paar stemmen klinken. Woord en weerwoord. Eerst een stem van een die roept: 'Baant in de woestijn JHWH's weg' en 'maakt recht in de steppe een hoofdweg voor onze goede God'. Alle obstakels, alle belemmeringen om weer thuis te komen, worden opgeheven: de dalen worden opgehoogd en de bergen geslecht. Recht toe, recht aan gaan we naar huis.

En 'openbaren zal zich JHWH's heerlijkheid,' zegt deze stem. Die heerlijkheid leek voorgoed weg, daar voor de ballingen in Babylon. God was verdwenen, mét de tempel was ook de ark, het teken van Gods aanwezigheid, ondergegaan.

Maar wat komt, is nog meer dan wat was: de heerlijkheid des Heren wordt geopenbaard aan alle vlees, dat wil zeggen alle

mensen en dieren. Niet alleen aan ons, ons soort mensen, ons ras, onze soort, maar aan alle vlees. Dat zal God zien.

Krachtige taal, mooie beelden.

Maar Jesaja geeft ook stem aan de tegenstemmen.

'Een stem zegt: Roep!' Verkondig dat grote en hoopvolle voor alle mensen. Maar dan zegt de ik-figuur, de tegenstem: 'Wat zal ik roepen?' Alle vlees zal de heerlijkheid des heren zien? Alle vlees is gras. En gras is spul dat verdort. Mooie bloemen? Kijk nog maar even goed, want morgen verwelken ze. Mensen stellen net zo weinig voor als gras. Even vergankelijk. Ook schoonheid stelt niks voor. Naomi Campbell, Johnny Depp, Jennifer Lopez, Brad Pitt, het mooiste meisje van de klas, het gaat ermee als met bloemen. Het gras verdort, de bloem verliest zijn blaadjes.

Dus nee, zegt de tegenstem, zeg maar niets meer. Je wekt hoop, en dat is wel even leuk, maar het werkt niet echt: even later zijn we des te troostelozer.

Je moet niet denken dat dit cynisch is. De ware ongetroostheid is niet een pose, maar een innerlijke waarheid, die zich niet laat wegnemen door een vrolijk deuntje, een positief praatje, zelfs niet door mooie profetenwoorden. Jesaja weet dat. Hij moet, denk je, de vertwijfeling zelf heel goed kennen om hem zo stem te geven. Maar hij is, denk je dan ook, door de vertwijfeling heengegaan, want hij laat een antwoord komen op die mistroostige die zegt: 'Gras verdort, een bloem verwelkt, als JHWH's adem erover waait.'

'Groot gelijk,' luidt het antwoord daarop, 'ja, zo is het: gras is het volk, gras verdort, een bloem verwelkt.' Dat hoort bij de vaste kenmerken van gras en bloemen: verdorren, verwelken. En met het volk en de mensen is het net zo. Maar, komt er in één adem achteraan: 'Het woord van onze God staat op tot in eeuwigheid.' Want dat is een vast kenmerk van het woord van onze goede God: dat het opstaat, altijd weer, tot in de oneindigheid.

Zo betrekkelijk als wij zijn, zo volkomen is hij. Zo tijdelijk als wij zijn, zo eeuwig is hij. Dat vraagt ook van je dat je beseft dat hij doorgaat waar wij moeten ophouden. En dat idee haalt ons uit de vertwijfeling, dat opent vergezichten. Hij gaat door waar verder alles noodgedwongen stopt. Zion, Jeruzalem, de puinhopen, worden boodschappers van goed nieuws genoemd. Juist daar waar het fiasco aanwijsbaar lijkt, zorgt God voor een nieuw begin.

Hoor hoe het gezegd wordt: 'Het woord van onze God staat op tot in eeuwigheid'. *Opstanding* horen we hier! En God zal een herder zijn voor de mensen: 'In zijn arm de lammeren verzamelen, en ze in zijn schoot dragen, de zogenden zal hij zachtkens leiden.' Daar staat hetzelfde woord als in Psalm 23, waar de herder zijn schaap leidt. Dat 'zachtkens' had ook de NBG nog in de vertaling staan, met een knipoog naar J.J.L. ten Kate, die in de bekendste weergave van Psalm 23 dichtte: 'Hij voert mij al zachtkens aan waatren der rust.' In de nieuwe vertaling is het 'zorgzaam' geworden. Dat is kennelijk begrijpelijker, al is alles waarin het begrip 'zorg' is verwerkt, in onze taal erg aan slijtage onderhevig. En 'zorgzaam' komt toch vooral voor in teksten binnen zwarte lijntjes over 'onze lieve en altijd zorgzame moeder'. Vandaar dus, houden wij het, wel met mate, maar hier kunnen we het niet laten, bij J.J.L. ten Kate.

Zo zal God bij de mensen zijn: als een herder, iemand die de mensen samenbrengt en draagt. Als wij 'God' zeggen, bedoelen we die macht, herderlijke en behoedzame liefde. Jesaja 40 heeft het over opstanding en een herder. En als we die woorden horen, weten we ons bepaald bij de opgestane. En bij de goede herder die naar zijn kudde omziet.

Troost bestaat niet. In de zin van verzachting, het wegnemen van pijn, bestaat het niet. Maar als begin van verandering, als oproep om op te staan en je staande te houden, wél.

Amsterdamse Studentekkerlesia, zondag 20 januari 2008

DE DIENSTKNECHT VAN JHWH

Alex van Heusden

Lezing uit het boek Jesaja

Jesaja 42 vers 1-9

'Zie, mijn dienstknecht aan wie ik vasthoud, mijn uitverkorene in wie mijn ziel behagen heeft. Ik heb mijn geest op hem gelegd. Hij zal naar de volkeren het recht doen uitgaan. Hij schreeuwt niet, hij verheft zijn stem niet, hij laat op straat zijn stem niet horen.. Het geknakte riet zal hij niet breken, Een kwijnende vlaspit zal hij niet doven. In trouw zal hij het recht doen uitgaan. Hij kwijnt niet, hij knakt niet tot hij op aarde het recht heeft gegrondvest en de kusten zijn onderwijzing verwachten.' Zo spreekt de God, JHWH, hij die de hemelen schiep en uitspande, die de aarde uitspreidde met alles wat daar groeit, die het volk op aarde adem gaf, geest aan hen die gaan over de aarde: 'Ik ben het, JHWH, ik heb jou geroepen in gerechtigheid, ik neem jou bij de hand, ik zal je behoeden, ik zal je aanstellen tot een verbond met het volk, tot licht voor de volkeren: om blinden de ogen te openen, om gevangenen uit de kerker te leiden, uit het gevangenenhuis allen die zitten in duisternis. Ik ben het, JHWH, dit is mijn naam. Mijn heerlijkheid geef ik niet aan een ander, niet mijn loflied aan gesneden beelden. Wat vroeger was, zie, het kwam, nieuwe dingen kondig ik aan: voor zij ontkiemen laat ik ze u horen.

We hoorden het eerste van vier liederen waarin hij wordt geportretteerd, de dienstknecht van JHWH. Hij blijft anoniem en naar een historische figuur die aan zijn portret beantwoordt, kunnen we slechts gissen. Naar alle waarschijnlijkheid is hij fictief, bestaat hij enkel op papier in de boekrol van Jesaja. Maar zijn gestalte komt onweerstaanbaar concreet en herkenbaar voor ons te staan in die vier liederen. Hij spreekt in hoge mate tot de verbeelding. Hoe wordt hij getekend? Als een mensenkind die het leven deelt van de ballingen uit Juda aan de stromen van Babel. Vele jaren gaat hij zijn weg, maar onopvallend. Hij troost de mensen, hij bemoedigt hen, geheel onbaatzuchtig. Hij zoekt niet zichzelf, is niet uit op gewin en prestige. Glamour is hem vreemd. Onwankelbaar houdt hij vast aan het visioen van nieuw begin voor zijn volk in ballingschap. Hij volhardt in dat visioen, ook als de mensen zeggen: 'Kom nou. Houd toch op. Het wordt nooit iets met dat visioen van jou.' Even komt hij in het nieuws, valt het volle licht van de openbaarheid op

hem. Dan wordt het stil, akelig stil. Zwijgen is hem opgelegd, zwijgen voorgoed.

Einde verhaal? Er blijken er enkelen te zijn, zo staat geschreven in de boekrol van Jesaja, die de herinnering aan hem bewaren en in leven houden. Zij beschouwen zich als zijn leerlingen en noemen zich daarom 'dienstknechten' - meervoud. De ene dienstknecht is dienstknechten geworden. Zij zijn erfgenamen van het visioen dat er uit die ballingschap iets nieuws te maken valt, niet enkel voor de mensen uit Juda, maar voor alle weggesleepte volkeren. Zij zien uit naar een nieuwe wereldorde, 'nieuwe schepping', met als sleutelwoorden 'recht en gerechtigheid'. Zoals staat opgetekend in het eerste lied van de dienstknecht: *Ik zal je behoeden, ik zal je aanstellen / tot een verbond met het volk, tot licht voor de volkeren.*

Dit visioen van een nieuwe wereldorde heeft zijn grondslag in een gewijzigde politieke situatie. Een nieuwe wereldmacht, Perzië, is aan het firmament van de geschiedenis verschenen en Babel is ten val gebracht. De koning van Perzië geeft alle weggesleepte volkeren toestemming om terug te keren naar hun land van herkomst waar zij in betrekkelijke autonomie kunnen leven.

De ballingen uit Juda kunnen dus terug, maar de meesten willen niet. Ze hebben intussen een redelijk bestaan opgebouwd en hun kinderen en kindskinderen, de tweede en derde generatie, kunnen zich geen enkele voorstelling maken van dat vreemde, verre land van hun ouders en grootouders. De dienstknecht van JHWH geeft stem en gestalte aan de oproep deze kans te grijpen en niet voorbij te laten gaan: terugkeren naar Juda, Jeruzalem weer opbouwen en een nieuwe samenleving tot stand brengen die gestoeld is op 'recht en gerechtigheid'. Dat wil zeggen: je houdt mensen in ere en de plaats waar zij wonen; je ontzegt hen niet hun vrijheid; betwist niet hun autonomie; en je legt niet de hand op hun middelen van bestaan.

Zo spreekt JHWH, de God van Israël (Jesaja 43:18):

Zie, ik maak iets nieuws.

Nu ontkiemt het.

Weet je het niet?

Dit volstrekt nieuwe dat JHWH scheidt, wordt belichaamd door de dienstknecht. Hij doet het de mensen voor, een volkomen nieuwe stijl van leven: niet heersen zoals koningen doen, de machthebbers van deze wereld, maar dienen, onbaatzuchtig, solidariteit betrachten, over grenzen heen van volk, ras, cultuur, godsdienst en levensbeschouwing. Zo legt hij de kiemen voor een andere, nieuwe wereldorde en een nieuwe wereldtijd.

Een aanstekelijk visioen. Ook voor ons, vandaag nog? Of te hoog gegrepen, te ver weg? Ons dreigt de moed in de schoenen te zakken als we onze Nederlandse samenleving nader bezien met alles wat er speelt rond islam, koran en boerka. Is dan de verleiding niet groot in berusting te verzinken en hedonist te worden - goed eten en drinken, en er zo het beste van maken. Zie onze hedonistische samenleving waarin alle ernstige zaken tot amusement worden. Er was die vooraankondiging van de grote onthulling. Toen was het aftellen geblazen. Nog drie nachtjes slapen, nog twee, nog een... Toen gingen we allemaal kijken. Misdaad als amusement. Veel beter dan *Boer zoekt vrouw*. Voor het overige: berusting - 'zo is het nu eenmaal'. Moet kunnen, anno 2008.

Maar wij, van Jong Geleerd tot Oud Gedaan en nooit uitgeleerd, wij komen hier bijeen in naam van het visioen van een nieuwe wereld. Voor minder doen we het niet. Omdat de hoop ons vraagt. Ons voorbeeld is Jezus van Nazaret. In de oudste, bewaard gebleven getuigenissen over hem wordt hij getekend als een dienstknecht, naar het model van die anonieme figuur in het boek Jesaja. Eén ding is zeker: de dichter van de vier liederen van de dienstknecht kende Jezus niet en schreef dus niet over hem. De volgelingen van Jezus kenden wél die vier liederen en hebben de gestalte van hun leraar en leidsman daarmee gevuld.

In hoofdstuk 4 van het evangelie van Lukas komt Jezus in Nazara, waar hij is opgevoed. Op de dag van de sabbat in de synagoge leest hij voor uit de boekrol van de profeet Jesaja, de tekst over het 'welgekomen jaar van JHWH'. Dat welgekomen jaar is het vijftigste jaar, het jubeljaar: goed nieuws - evangelie - voor de armen, vrijspraak voor gevangenen, licht in de ogen van blinden, vrijheid voor onderdrukten (Lukas 4:18v; vgl. Jesaja 61:1v). Lukas presenteert Jezus als de profeet van het vijftigste jaar, met dezelfde opdracht als die waarmee in Jesaja de dienstknecht werd belast. Het 'onderricht van Jezus' volgens Lukas is actualiserende uitleg van de bepalingen van het jubeljaar: alle schulden kwijtscholden, ieder keert terug naar huis en akker die hij in slechte economische omstandigheden verloren had (vgl. Leviticus 25), en kan een gastmaal van ontferming aanrichten voor hen die het minder getroffen hebben. Daar hebben we die komende, nieuwe wereld. Herstel van economische en sociale verhoudingen op basis van gelijkheid, gelijke kansen, gelijke rechten - dat is het program van het jubeljaar. Zoals we lezen in het boek Leviticus (25:10): 'Jullie keren terug, ieder naar zijn bezit, ieder naar zijn familiegeslacht, keren jullie terug.' Zo'n samenleving moest het worden. 'Vandaag zijn deze Schriftwoorden in uw oren vervuld.' Vandaag? Het jubeljaar is begonnen. Het wordt bewaarheid in wat Jezus doet en leert. Wat Jezus deed, was dienen, onbaatzuchtig, niet heersen. Tijdens zijn laatste maaltijd in Jeruzalem, pal voor overlevering, lijden en dood, sprak hij tot zijn leerlingen (Lukas 22:25-27):

*De volkeren hebben koningen die over hen heersen,
en hun machthebbers laten zich weldoeners noemen.*

Maar gij - zo niet!

*De grootste van u moet worden als de jongste
en wie de leider is als een die dient.*

*Want wie is groter:
die aanligt of die bedient?*

Toch zeker die aanligt?

*Maar ik ben in uw midden
als een die dient.*

De beweging die door Jezus in het leven werd geroepen en na zijn dood werd voortgezet: het visioen van een nieuwe wereldorde voerde zij hoog in het vaandel en in het uitdragen daarvan overschreed zij de grenzen van het joodse land. Een van haar eerste woordvoerders was Sja'oel - wij kennen hem beter onder de naam Paulus. Van hem stamt het beeld van de jonge beweging als 'het lichaam van de messias' (1 Korintiërs 12:27).

Paulus formeerde gemeenschappen van Joden en niet-Joden samen, op basis van volstrekte gelijkwaardigheid. Daarmee schiep hij een alternatief voor de sociale hiërarchie van de Romeinse wereldorde: alle scheidsmuren vallen weg, alle tegenstellingen worden opgeheven. Zoals hij schreef in zijn brief aan de Galaten (3:28):

*Geen Jood of Griek meer,
geen slaaf of vrije,
geen mannelijk en vrouwelijk
want allen zijt gij een in Messias Jezus.*

Paulus stichtte gemeenschappen op deze noemer in sleutelsteden, metropolen in het oostelijk gebied rond de Middellandse Zee, zoals Tesselonika, Korinte en Efese - gemeenschappen die hij *ekklesiāi* noemde, 'bijeengeroepen'. Deze naamgeving verradt Paulus' religieus-politieke inzet: de Romeinse keizer, aangesproken als 'heer en redder' (heer der wereld en redder van de volkeren) werd geëerd en vereerd door de 'vergaderde gemeenschappen', *ekklesiāi*, van steden als Filippi, Korinte en Efese. Daar kreeg men als *euaggelion*, 'evangelie', 'goed nieuws' te horen hoe de keizer in heel de bewoonde wereld redding had gebracht en vrede gesticht - *Pax Romana*. Tegen dit religieus-politieke vertoon van de zijde der Romeinse wereldorde in proclameert Paulus een ander evangelie: Jezus Messias is de 'heer en redder' die het einde van Rome inluidt en het begin van een nieuwe wereldorde, het koninkrijk van God, door Paulus ook 'nieuwe schepping' genoemd (2 Korintiërs 5:17). De heer als dienstknecht - Jezus Messias - tegenover de heer als heerser - de keizer van Rome. Geen wonder dat Paulus zich de reputatie verwierf in Tesselonika en elders te hebben verkondigd, aldus het boek Handelingen der Apostelen, dat 'er een andere koning is, genaamd Jezus' en dat de *ekklesiāi* die deze opvatting onderschrijven, 'handelen in strijd met de decreten van de keizer' (Handelingen 17:7).

Een koning als dienstknecht. En een ekklesia die geroepen is zich deze dienstknecht ten voorbeeld te stellen. Wat met een oud woord 'navolging' wordt genoemd, *imitatio Christi*, is geen kwestie van stijl en niet van moed en ook niet van fantasie. Het is een kwestie van hoop. En daarbij geen moment uit het oog verliezen hoe het met deze wereld is gesteld, anno 2008. Zo worden wij opgeroepen, nederig, onbaatzuchtig, de lange weg te gaan 'door de nacht van de schepping' met als verschiep 'rozensteden, aan de overzijde, en de zang van de lijster'.

Zeg 'amen'. Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 10 februari 2008

BRIEF AAN DE BALLINGEN

Alex van Ligten

Lezing uit het boek Jeremia
Jeremia 29 vers 4-7.10-11

De woorden van de brief
die Jeremia vanuit Jeruzalem zond
naar de ballingen in Babel:

Zo zegt JHWH,
God van de goede machten, God van Israël:
Aan allen in de ballingschap
die ik als ballingen heb doen gaan
uit Jeruzalem naar Babel:
'Bouw huizen en woon daarin,
plant tuinen en eet de vruchten daarvan.

Neem vrouwen en krijg zonen en dochters.
Neem ook voor jullie zonen vrouwen
en jullie dochters, geef die aan mannen,
dat zij zonen en dochters krijgen.
Vermeerder je daar en verminder zeker niet.
En verlang vrede voor de stad
waarheen ik jullie in ballingschap heb doen gaan,
bid voor haar tot JHWH,
want in haar vrede zal vrede zijn voor jullie.'

Ja, zo zegt JHWH:
'Eerst als er zeventig jaar vervuld zijn aan Babel,
bezoek ik jullie
en doe ik opstaan over jullie mijn goede woord
om jullie te doen omkeren naar deze plaats
want ik, ik ken de gedachten die ik jullie toedenk'
zo laat JHWH zeggen,
'gedachten van vrede en niet ten kwade,
om jullie een toekomst te geven en uitzicht.

vertaling Alex van Ligten

Bekering. Ommekeer. Terugkeer.
Mijn vriend Marius keerde terug, even in 2007. In 1957 waren ze geëmigreerd naar Canada. We waren jongetjes van tien, toen. Ik had hem wel gewaarschuwd voor we vanuit zijn logeer- en mijn ballingadres in Friesland naar Amsterdam pelgrimeerden. Misschien was ik wat bang voor clichéleed en gemopper: 'ik ken het hier niet terug, vroeger was alles beter' en wat dies meer zij. Of nog erger: 'bij ons aan de overkant is alles beter.'

Het viel reuze mee. Ja, wíj, de achtergeblevenen, probeerden vrij krampachtig op te hoesten wat er weg was, in de Van Baerlestraat, op de hoek van de Willemsparkweg en in de PC Hooft: daar zat de Vana, en daar de Cadillacgarage en even verder de Stad Neurenberg, en Pasteuning was nog een gewone kruidenier, en daarachter ergens had Henkie Snel ze vader ze fietsenwinkel. Allemaal weg!
Maar al na vijftig stappen oostwaarts zei Marius: 'Kijk de brugleuningen over de Vondelbrug. Daar heb ik vaak van gedroomd.'

En die waren nog net zoals ze in 1957 waren geweest. Dus het eindcommentaar van Marius na een dagje hoofdstad was: 'De overeenkomsten zijn veel groter dan de verschillen.' Dat vond ik, gezien onze volksziekte om nonstop te innoveren, een groot compliment. Frank, een andere lagere-schoolvriend die altijd in Amsterdam is blijven wonen, werd er juist wat zenuwachtig van en probeerde om zich heen wijzend aan te tonen dat de verschillen tussen het Amsterdam van 2007 en dat van 1957 toch écht groter waren dan de overeenkomsten, maar ik heb de emigrant dankbaar aangekeken en met hem afgesproken dat we over vijftig jaar nog eens samen komen kijken hoe het dan is.

Omkeren naar waar je vandaan komt, omzien naar vroeger kan link zijn. Voordat je het weet ga je de vroegere tijd idealiseren. Vroeger was alles beter.

Maar als je goed kijkt, valt er niet veel te idealiseren. Als je op de grote trek van na de oorlog terugkijkt en bijvoorbeeld bij Hylke Speerstra (*It wrede parady's*) leest wat het emotioneel heeft aangericht bij de emigranten, dan denk je: wat een land was dit, dat niks kon bieden aan zoveel mensen: geen huizen, geen werk, geen toekomst... Marius zei: 'Wij waren wat je nu economische vluchtelingen noemt.'

Ze hadden niks en gingen met niks weg. Wat emigranten vaak wel meenamen, was het geloof. Rotsvast zelfs. En in het verre buitenland bleven ze vasthouden aan de dogma's die hier in

de loop der jaren ter sprake werden gesteld. De ouders van Marius waren keurige, enigszins randkerkelijke Amsterdammers geweest, maar, zei hun zoon: 'Dáár gingen ze met terugwerkende kracht geloven met een hoofdletter g. Vrome christenmensen werden we.'

Dat fenomeen gaat dus niet alleen op voor moslimmensen, die in een ver buitenland het enige wat ze mee kunnen nemen, vaster gaan omarmen, hun geloof. Je ziet het bij de ex-Nederlanders in Michigan en delen van Canada ook. 'De kerk was hét middel om er wat tussen te komen,' zei Marius, 'om je er een beetje thuis te voelen. Via de kerk leerden we Engels, we kregen onze sociale contacten via de gemeente enzovoorts. Dus dat was heel belangrijk. Het geloof, ach, dat nam je op de koop toe.' En toen zei hij er met een vals lachje achteraan: 'Maar weet je, ook bij ouderwetse en moderne dominees zijn de overeenkomsten veel groter dan de verschillen.'

Marius heeft kortom de best denkbare kenmerken van een goede emigrant: hij heeft veel ruimte, hij ziet wel om, maar niet in wrok, met gevoel voor betrekkelijkheid en met humor. Zo is het bij veel mensen gegaan die de wereld zijn ingetrokken: ze hebben een wijdse blik gekregen.

De andere manier waarop het kan gaan, is dat de God die de mensen meenamen naar het verre buitenland, als het ware kleiner werd dan hij thuis was geweest. Dat hoorde ik van een andere emigrant. In het overoceaanse gebied blijf je close samen met alle anderen die hun voorvoegsels aan de achternaam vastplakken, Deyoung en Vandervoort, of wier achternamen op -sma en -stra eindigen. En de God die je dient, tot wie je bidt, wordt een soort stamgod. Het geloof ontwikkelt zich niet meer, maar staat vast, als het even kan voor altijd. Evenmin als de taal die je van jongs af aan hebt gesproken zich nog verder ontwikkelt, doet je geloof dat. Bij de taal is dat grappig: mensen die zich na een halve eeuw nog moeiteloos redden in hun geboortetaal, kunnen niet op woorden komen die ze hier nooit gebruikt hebben en dan dansen er opeens woorden als 'plane' en 'shaver' door hun zinnen. Bij het geloof is het hinderlijk, vooral als het lijkt dat er grenzen worden gesteld aan God en de juiste wijze om hem te aanbidden.

Nu komen we bij Jeremia en zijn boodschap voor de ballingen in Babylon, de politieke en maatschappelijke bovenlaag die door de koning van Babylon was meegevoerd. Ze voelden zich meer politieke gevangenen dan vluchtelingen of emigranten, en het is zo logisch dat ze elkaar met verdriet en heimwee bleven bestoken. En voor hun was het feit dat vroeger alles beter was een echt feit. Karel Eykman in *Woord voor woord* (O.T. p. 191v):

'Ze zaten maar te dromen over opstanden, over hoe het zou zijn als ze zouden winnen. Ze kwamen er niet toe om daar gewoon te gaan leven en er het beste van te maken. Ze zaten daar maar dicht bij elkaar in die nieuwe stad droevig te wezen: "Er wonen hier mensen om ons heen die niet in onze God geloven. Is dat niet erg?" schreven ze naar huis. "Iedereen leeft er hier maar op los in deze stad. Ze groeten ons niet beleefd als we over straat lopen, terwijl we thuis toch erg belangrijk waren. Jullie hebben tenminste Gods tempel bij jullie en wij niet. Hartelijke groeten." En uit Jeruzalem schreven de mensen dan weer terug: "Wat zullen jullie het moeilijk hebben. Maar hou vol, blijf bij elkaar, bemoei je niet met al die Babyloniërs. Een broederlijke handdruk uit Jeruzalem.'"

Er kwam wel geen zetbaas uit het oude land om ze tegen assimilatie te waarschuwen, zoals als de Turkse premier Erdogan van de week in Duitsland bepleitte, maar ze kregen dus brieven die hetzelfde wilden.

Eén brief uit Jeruzalem week daarvan af. Tegen al dat gejeremiëer schrijft Jeremia aan de ballingen dat ze moeten ophouden met terugverlangen naar vroeger. Dat ze zich moeten richten op hun huidige leven. Dat ze het dáár moeten waarmaken. En niet eens in de zin van: je moet het volhouden, in het isolement ligt je kracht, blijf zuiver. Nee, hij zegt: wóón er, werk er, neem deel aan de samenleving, trouw en krijg kinderen, niet alleen onderling, maar ook met de mensen daar. Ga op in het leven daar. En zoek de vrede voor die stad.

Dat moet die mensen, die zich zo afzetten tegen het land waarheen ze waren ontvoerd, akelig in de oren hebben geklonken, bijna als landverraad. Zou er dan nooit meer een keer komen in hun lot? Ja, zegt de profeet, over zeventig jaar. En dat is natuurlijk veel te ver weg. Over zeventig jaar ben ik er allang niet meer, zelfs mijn kinderen zijn dan oud of dood, dat is ver buiten mijn waarneming. Daarom zeggen alle toekomstvoorspellers, die van de klimaat-, de milieu- en andere lobby's die op ons geweten willen inwerken, altijd dat 'we een aarde moeten achterlaten die bewoonbaar zal zijn voor onze kinderen en kleinkinderen'. Dat is ongeveer onze tax. Terecht zegt de vrolijke wetenschapper Salomon Kroonenberg dat het gezien de ouderdom en de te verwachten leeftijd van de aarde wel heel beperkt is om 'de toekomst' te reduceren tot veertig, vijftig jaar, en daarom heet zijn mooie boek ook *De menselijke maat. De aarde over tienduizend jaar*. Dat is nog even meer dan de zeventig jaar die Jeremia noemt, maar zelfs die termijn is al te ruim voor ons denkraam: over zeventig jaar, dan is mijn oudste kleinkind al een oud dametje van eenentachtig.

Maar juist daarom moet je nu huizen bouwen om in te wonen, de vruchten van je tuin eten en de vrede zoeken voor de stad waar je woont, zegt de profetie.

En dat is nu precies wat Israël ook gedáán heeft, in alle perioden van haar ballingschap. En de God die ze, waar ook ter wereld, dienden, en dienen, die werd niet kleiner toen hij buiten de tempel van Jeruzalem gediend werd, maar juist groter. Hij had daar in het beloofde land nog iets van een stamgod gehad, maar nu werd hij universeel, God over de gehele wereld. En dat doet je er dan aan denken dat het getal zeventig, dat Jeremia noemt, het getal is van de volkeren. Dat duidt alle wereldbewoners aan.

De God van de ballingen, die liep eerst nog de kans gereduceerd te worden tot het adres van al die gebeden die zeiden: Breng ons terug, maak alles weer als vroeger, geef ons Jeruzalem en de tempel weer.

Maar de God van Israëls ballingschap, die werd groter, die werd het adres van alle gebeden die riepen om steun in de harde werkelijkheid van nu, die werd en wordt overal aangeropen waar mensen zich op hem willen oriënteren en concentreren.

Daar waar je terecht bent gekomen, ook al is dat onterecht, kun je hem aanroepen en hem vragen met je te zijn. Daar waar jij leeft, leef je. Niet al te beperkt trouwens, niet op de vierkante centimeter. Maar daar waar je bent, moet het wel beginnen, en van daaruit zal het ook doorwerken.

En over Jezus gesproken... In het evangelie zendt hij zijn discipelen uit. *Apostoloi* heten ze dan, van een werkwoord dat betekent: wégzenden, verbannen. Ze worden heengezonden,

als het ware om niet meer terug te keren, niet meer thuis te komen, nooit meer echt ergens thuis te zijn. Ze worden herauten van het rijk van God, dat komende is en alle grenzen te buiten gaat. Natuurlijk heeft de kerk van dat 'apostel' prompt een deftig woord gemaakt, een ambtstitel, waardoor je niet meer hoort wat het eigenlijk betekent. Dure woorden dienen altijd ter afleiding van waar het eigenlijk om gaat. Maar de directe volgelingen van Jezus hebben geweten wat het betekende. Ze gingen heen uit hun land, naar Rome, Indië, Troje, Afrika. En later kwamen ze uit Myra of Ierland naar de moerasdelta van de Rijn, wetend dat ze een heer volgden die gezegd had dat vossen helen en vogels nesten hadden, maar het mensenkind niets om het hoofd op te leggen. Jezus volgen is: weggezonden worden, nooit meer thuis zijn.

Laten we afspreken dat wij bij elk multicultureel discussiepunt het besef scherp houden dat wij hier niet thuis zijn, dat wij hier niet horen, in elk geval niet méér dan Keniaanse, Kroatische of Colombiaanse mensen. Met de apostelen is de merkwaardige variant van het joodse geloof de wereld ingegaan die christendom is gaan heten. Dat scherpt ons het besef in dat wij onszelf als staatsburgers van welk land dan ook niet voor 100 procent serieus kunnen nemen. We doen mee in de samenleving, we proberen ons als verantwoordelijke en beschaafde mensen te gedragen, we houden ons aan de wetten en de regels (nou ja, de meeste, de echt nuttige...), maar we gaan onze trots en ons zelfbewustzijn niet laten ophouden bij een door mensen getrokken lijntje ten oosten van Nieuweschans en Zevenaar en ter hoogte van Baarle-Nassau. We bouwen huizen en wonen daarin, we leggen tuinen aan en genieten daarvan, en datzelfde recht heeft vervolgens iedereen, waar ook vandaan gekomen. Wij zijn, ook al wonen we nog in ons geboorteland, onze geboorteplaats, of zelfs ons geboortehuis, vreemdelingen, ballingen. Burgers van een ander koninkrijk dan dat der Nederlanden.

Nu heb ik makkelijk praten, als kind van ouders van wie er minstens één in het buitenland is geboren. Dan ben je, volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Immigratiedienst, een allochtoon. Natuurlijk is dat bedacht om gekleurde kindertjes die in Nederland uit asielzoekende moeders worden geboren, er met hun ouders uit te kunnen schoppen. Maar het gevolg van deze afbakening is dat ook onze koningin en de kroonprins als allochtoon aangemerkt moeten worden. Die wel. Maar niet bijvoorbeeld mijn in Korea geboren dochter: die heeft twee in Nederland geboren adoptiefouders.

Je kunt je over de definities van de IND en het CBS kwaad of vrolijk maken, maar het lijkt me beter al die pogingen om buitenlandse kindertjes te stigmatiseren zó uit te breiden dat we er allemaal gestigmatiseerd bijlopen. En het ligt ook voor de hand om dat te doen. Elke keer dat iemand zich beroept op de (joods-)christelijke wortels van onze cultuur of op vage christelijke waarden, maar ook elke keer dat de naam van Jezus er nadrukkelijker en serieuzer wordt bijgehaald, beroepen wij ons op iemand die een randfiguur was, uit het Galilea der heidenen, een vreemdeling in Jeruzalem, die geen plaats had om het hoofd neer te leggen, die zichzelf beschreef als de weg - niet de vaste woon- of verblijfplaats; de waarheid - niet het grote gelijk; het leven - niet de eeuwige onveranderlijkheid. Hij stierf de dood van een vreemdeling, een verschoppeling, een slaaf en was ten slotte zelfs in zijn graf niet thuis. Er gaan geruchten dat hij het daar niet langer dan drie dagen in heeft uitgehouden. In zijn voetspoor wonen we overal, maar zijn we nergens thuis.

Natuurlijk werd Marius, toen hij bij me was, ook nog gevraagd of hij zich hier na al die tijd nog een beetje thuisvoelde, en of hij zich nou het meest Canadees voelde of toch ook nog een beetje Nederlander. Schrijf zijn antwoord in uw harten en uw hoofden: 'Of me ik me dat voel... Nee, iets belangrijks als gevoel,' zei hij, 'is niet van toepassing op zaken als staatsburgerschap. Dat zijn dingen die zo zakelijk mogelijk geregeld moeten worden. En of ik me thuis voel? Het zou wel heel erg zijn als ik me maar op één plaats thuis voelde, dat is een belediging voor die hele grote, lieve aarde.'

Als er in de profetie wordt opgeroepen tot bekering, dan betekent het nooit: terug naar af. Het gaat over de ware terugkeer: de terugkeer tot God. Dat is niet wat boetepredikers en onheilspredikers ervan maken die met een beroep op angst en schuld de mensen proberen klein te krijgen. 'Omkeer tot God' wil zeggen: je komt bij hem vandaan, maar je bent weggedwaald. En nu word je bij je afkomst bepaald. En dat is ook je toekomst. Als je wegloopt van God, dan gaat het mis. Dan raken de zaken van recht en gerechtigheid zoek. Dan is er weer iemand minder die de vrede zoekt voor de stad waar je terecht bent gekomen. Daarom moet je terugkeren. Niet in de domme, letterlijke zin: terug naar waar je vandaan komt. Ook niet in kleffe, religieuze zin: weer elke zondag naar de kerk en voor en na het eten bidden. Maar in de ware zin des woords: ontdekken waar hij voor staat en daarnaar handelen. Opkomen voor de armen en verdrukten, de vrede zoeken met heel je hart. Een mens zijn waar een ander van op aan kan. Zo wordt de vrede gezocht voor alle plaatsen waar we wonen en leven. Niet romantisch en idealistisch: Barnard noemt in een berijming van Jeremia's profetie (Gezang 37 in het *Liedboek der Kerken*) deze wereld, het Babel waarin we leven, 'het voorportaal der hel'. Dat lijkt zwaar aangezet, zeker voor ons, levensgenieters, welvaartswezens, maar voor een groot deel van de mensheid geldt volop dat dit bestaan het voorportaal der hel is. De boze geesten die Jezus zijn heengezonden laten uitdrijven, waren in onze tijd akelig concreet: de dictatuur van het geld, de tirannie van het eigenbelang, de terreur van de hebzucht, dat zijn de demonen die bij ons rondspoken.

'Ik zal mijn heilrijk woord over u in vervulling doen gaan', of 'ik zal mijn goede woord gestand doen' laten de vertalingen God zeggen in Jeremia's brief. Letterlijk staat het er zoveel directer en dus mooier:

'Ik doe opstaan over jullie mijn goede woord'.

Goed woord van God dat opstaat.

Daarbij denk je meteen aan Pasen, het begin en het doel van alles: de bevrijding van de onderdrukking, de opstanding uit de dood. Daarheen worden we geroepen om van daaruit te leven.

Zo zien we, als begenadigde burgers van Gods rijk, uit naar dat rijk dat komt. We zien uit naar de dag en een wereld waarin de overeenkomsten tussen de mensen belangrijker gevonden zullen worden dan de onderscheidingen. We zien uit naar de dag dat we van onze wereld en het rijk Gods kunnen zeggen: 'De overeenkomsten zijn groter dan de verschillen.'

Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 17 februari 2008

Jong geleerd 4 Wat valt er te leren?

Woord ten geleide

Geeske Hovingh

In deze vierde Jong Geleerd-dienst in de serie *curriculum vitae* houden we ons bezig met de vraag 'wat valt er te leren?' Natuurlijk eindeloos veel: een hele wereld, heel het heelal. Je bent twaalf en je zet je eerste stappen in de wereld van de middelbare school: al die vakken... al die boeken... Waar moet je beginnen? Bij het begin. Je slaat je mooi gekafte boeken open, leert de rijtjes, berekent de sommen en levert je huiswerk op tijd in.

Maar naarmate de jaren verstrijken, komt daar op school van alles bij; de leerfabriek verandert langzaam maar zeker in een leeflaboratorium: een plek waar je vriendschappen opbouwt, waar je hart wordt gestolen, en gebroken, je leert wat pesten is en gepest worden, hoe het voelt om deel - of juist niet deel - uit te maken van een groep. Aan dat leren komt geen boek te pas, en de rapportcijfers gaan vaak juist wat achteruit, maar je leert wel veel over het leven, en dat is ook een cruciaal leerproces.

Voor veel jongeren is dat levensleerproces belangrijker dan het schoolse leren, de boekenwijsheid. Want waar is een diploma goed voor als hun achternaam bij een sollicitatiegesprek uiteindelijk doorslaggevender blijkt? Zij voelen zich door de wereld om hen heen niet geaccepteerd, raken murw en verlaten voortijdig de school. Zij hechten meer waarde aan de 'lessen van de straat' en verzanden in verveling, worden vervelend, overleven in baantjes zonder perspectief of komen terecht in de kleine criminaliteit. Aan de andere kant is er een groep jongeren die maatschappelijk gezien van huis uit alle kansen heeft meegekregen, behalve een richting voor hun leven. Zij weten geen weg met zichzelf en zoeken hun heil in het hier en nu, in instant-behoeftebevrediging: feesten, drank, dure kleding. De school wordt daarbij niet gezien als een investering in de toekomst, maar als een vervelend obstakel, een noodzakelijk kwaad. Is het toeval dat tijdens de jaarwisseling zoveel scholen in vlammen zijn opgegaan?

Wij hier noemen ons nog steeds 'Studentenekklesia', al leven de meesten van ons al heel lang niet meer van een studiebeurs. Zelfs op zondag willen we nog leren, we komen iedere week bijeen om geraakt te worden, niet alleen in ons verstand, maar juist ook in ons hart. We lezen de bijbel, proberen die te vertalen naar onze huidige maatschappij, naar onszelf toe. We luisteren naar de toespraak en geven de spreker soms gelijk. Want die heeft ook niet het antwoord op alle vragen. Hij of zij probeert uitleg te geven, te inspireren, iets los te maken bij de toehoorders, iets dat er vaak allang is, maar niet zo bewust. Hij verleent, zoals de Griekse filosoof Socrates het zei 'assistentie bij de geboorte van een gedachte'. Hij roept als het goed is vooral vragen op. Want daar valt het meest van te leren: vragen stellen, besluiten om geen genoeg te nemen met wat je verteld of aangepraat wordt. Discussies waarin het liefst zo veel mogelijk tegengestelde meningen worden uitgewisseld. Zo wek je de honger naar wijsheid.

Wie leert, neemt het heft in eigen handen. Hoe meer je weet, des te minder laat je je leven, des te meer leef je zelf. Dat geldt voor ons, dat geldt vooral ook voor alle kansarmen en richtinglozen van deze wereld. Wie leert, schaft zich een

levensbeschouwing aan, een kader, een zinsverband. Zo zingen wij met een zeventig jaar oud lied van Bertolt Brecht: Leer het ABC!
Begin! Alles moet je weten!
Laat je niets aanpraten.
Neem het heft in eigen handen
Dan gaat de wereld voor je open.

Lof van het leren

Bertolt Brecht; muziek: Hanns Eisler

Leer het eenvoudigste. Voor hen
Wier tijd gekomen is
Is het nooit te laat!
Leer het ABC, dat is niet genoeg, maar
Leer het! Zie er niet tegen op!
Begin! Alles moet je weten!
Je moet het heft in eigen handen nemen.

Leer, man in het asiël!
Leer, man in de gevangenis!
Leer, vrouw in de keuken!
Leer, zestigjarige!
Je moet het heft in eigen handen nemen.
Ga naar school, dakloze!
Schaf jezelf wetenschap aan, koulijder!
Hongerlijder, grijp naar het boek:
het is een wapen.
Je moet het heft in eigen handen nemen.

Wees niet bang om vragen te stellen, kameraad!
Laat je niets aanpraten.
Controleer het zelf!
Wat jij zelf niet weet
weet je niet.
Kijk de rekening na
Die je betalen moet.
Leg je vinger op elke post
Vraag waar die vandaan komt.
Je moet het heft in eigen handen nemen.

vertaling Kees Kok

Lezing uit het evangelie van Lukas

Lukas 2 vers 31-49

Zijn ouders gingen elk jaar naar Jeruzalem voor het feest van Pascha. En toen het geschiedde, twaalf jaar later, dat zij opwaarts gingen volgens de gewoonte van het feest en de dagen ten einde waren en zij terugkeerden, bleef Jezus, de jongen, in Jeruzalem achter en zijn ouders wisten het niet. De ouders van Jezus dachten dat hij ergens in de karavaan zou zijn, zij reisden één dag, zochten hem bij bloedverwanten en bekenden - toen zij hem niet vonden, keerden zij naar Jeruzalem terug om hem daar te zoeken. En het geschiedde, na drie dagen, dat zij hem vonden in het Heilige waar hij te midden van de leraren zat naar wie hij hoorde, aan wie hij vragen stelde. Allen die hem hoorden waren verrast over zijn inzicht en over de antwoorden die hij gaf. Toen zij hem zagen, waren zij in verwarring, zijn moeder sprak tot hem:

Kind, wat doe je met ons!
Zie, je vader en ik hebben met smart naar jou gezocht.
Hij sprak tot hen:
Waarom hebt gij mij gezocht?
Wist gij dan niet dat ik zijn moet
in de dingen van mijn vader?

vertaling Huub Oosterhuis en Alex van Heusden

LEREN VANUIT DE THORA

Kees Kok

1.
Jezus, zoon van Abraham, kind van Israël, is twaalf jaar oud, als hij, als elke joodse jongen, zijn intrede doet in het leerhuis, niet in Nazaret, het dorp waar hij vandaan kwam, maar in het grote leerhuis van Jeruzalem, bij de tempel, waar de leraren, de knapste koppen van Israël, samenschuolden. Hij luistert, stelt vragen en, zo lazen we, 'allen die het hoorden waren verrast over het inzicht en over de antwoorden die hij gaf'.

Een ideale leerling, een echte 'zoon van de thora'. De woorden van de Thora zijn hem op het lijf geschreven; ze zijn aan hem af te lezen, of zoals Johannes het zegt in de proloog van zijn evangelie: in hem is het woord vlees geworden.

2.
Marjam, zoals Lukas Jezus' moeder noemt, en haar man Jozef, waren hem kwijt, konden hem niet vinden. En toen zij hem gevonden hadden, begrepen zij niet waar hij het over had: 'Wisten jullie dan niet dat ik moest zijn in de dingen, de zaken, van mijn vader?' Hoezo 'de zaken van mijn vader?' Jozef is je vader en er zijn toch geen timmerwerkzaamheden gaande in het leerhuis?

Maar het gaat hier over andere zaken, over de dingen van die andere vader: de thora, zijn handvest van ontferming, de Tien Woorden van gerechtigheid, geschreven tot bescherming van ons mensen, van alle leven. Hier, in het hart van de joodse godsdienst en samenleving, in het Heilige, ontpopt Jezus zich als een zoon van dat handvest, van heel de levensleer die daaruit is voortgekomen. Vanaf nu is het leerhuis zijn eigenlijke thuis, al keert hij eerst nog terug naar het huis van zijn moeder en schikt hij zich naar zijn ouders. Pas als hij 'een jaar of dertig' is, doet hij weer van zich horen.

3.
Zijn moeder begreep wel niet wat Jezus bedoelde met die dingen van zijn vader, maar 'zij bewaarde alle woorden in haar hart.' In de wereld van het Hebreeuws, de taal van de bijbel, is het hart ook de zetel van het verstand. Je leert dus met je hart, niet met je hoofd. Als de woorden van de Thora niet doordringen in je hart, maar ergens tussen hoofd en hart blijven steken, is er niet echt sprake van leren. In de enorme schat aan verhalen, lessen en discussies die in het spoor van de joodse bijbel is ontstaan en in de vroege Middeleeuwen verzameld in de *talmoed*, staat ergens: 'Bij wie vind je de ware religieuze kennis? Bij degene die een goede opvoeding van zijn moeder heeft gekregen.' Dat moet dus zeker voor Jezus hebben gegolden.

4.
Maar is de kennis van de thora wel genoeg? Moet een mens niet veel meer en heel andere dingen leren? Rekenen en aardrijkskunde? In de tijden van het ontstaan van de bijbel en de talmoed bestond er nog geen onderscheid tussen religieuze kennis over God en zijn gebod, en 'wereldse' wetenschap. Die

twee zijn nog volkomen een. De bijbel omvat op zijn eigen, voor-wetenschappelijke, maar daarom nog niet minder betekenisvolle wijze, alle denkbare wetenschappen. Ook de meest religieuze voorschriften daarin hebben betrekking op het gewone alledaagse leven: op eten en drinken, rein en onrein, gezond en ongezond, op de juiste maten en gewichten, handel en wandel, op familie en relaties, volk en politiek.

5.
De thora wil aan heel het leven leven richting geven. Zij is onderwijzing, aanwijzing ten leven, 'opdat je bloeien zult en niet verwelken'. Alle vragen die het leven oproept worden in het oude Israël en in het latere Jodendom doorlopend getoetst aan die richtinggevende woorden van de Thora, om er telkens nieuwe antwoorden op te vinden, die vervolgens weer in de boeken worden bijgeschreven. Zo is de bijbel ontstaan, zo is de talmoed ontstaan en zo is heel de literatuur ontstaan, de religieuze en de wereldlijke literatuur die in de ene, veelkleurige joodse traditie geschreven is en wordt.

5
De kinderen van Israël hebben de thora die hun ooit vanaf de Sinai is gegeven, gegrift in stenen tafels, de eeuwen door over de hele wereld met zich meege dragen, gesjouwd. Ze hebben die woorden bezongen om hun schoonheid en vervloekt om hun zwaarte - waarom wij? Soms zijn ze tijdenlang zoek geweest, dan weer onder tranen teruggevonden. Maar ze zijn nooit voorgoed verloren gegaan, omdat er in elke generatie altijd weer velen waren die de woorden in het hart van hun verstand prenten, in het binnenst van hun ziel sloten, in hun deurposten griften en in leerhuizen en synagogen binnenste buiten keerden om er uit te halen wat er in zit, zonodig ook wat er niet in zit. Ontelbare joodse ouders hebben ze aan hun kinderen geleerd, met de paplepel ingegoten; daarover bestaan vele getuigenissen uit alle eeuwen. Zoals die van Isaäk Babel, die grote Russische schrijver uit het begin van de vorige eeuw: 'Overeenkomstig de wens van mijn vader studeerde ik vanaf mijn vierde tot mijn zestiende Hebreeuws, de bijbel en de talmoed. Thuis had ik een zwaar leven, ik moest mij van vroeg tot laat bezig houden met vele wetenschappen. Uitrusten deed ik op school.'

6.
Wij zijn via Jezus van Nazaret met die grote joodse traditie in aanraking gekomen. Maar voor ons is de bijbel een vreemd, moeilijk boek, dat ons intrigeert en ergert, verrukt en vervreemdt. In veel soorten christendom is de bijbel lange tijd als een schoolkind in de hoek gezet, terwijl theologen en kerkleiders in grote letters hun dogma's op het bord kalkten. Zij schotelden de kinderen van zeven tot twaalf een katechismus voor met vaststaande vragen én antwoorden. Zij leerden hen niet om vragen te stellen. Vragen stellen was verdacht. Je moest het geloof uit je hoofd leren.

7.
In deze ekklesia proberen wij de weg terug te vinden naar de thora en proberen de woorden en daden te verstaan waarin Jezus van Nazaret haar ons nabij heeft gebracht. Wij oefenen ons, in leerhuis en liturgie, in bijbelse leergierigheid. En wat we niet begrijpen, kunnen we altijd nog zingen en zo in ons hart prenten en bewaren. Tot alles helder wordt. Dan zal de wereld te klein zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 6 januari 2008

Jong geleerd 5 Alleen of met anderen?

Lezing uit het boek Genesis

Genesis 2 vers 18-20

JHWH God sprak:

Het is niet goed dat de mens alleen is.
Ik zal een hulp voor hem maken
die tegenover hem is.

JHWH God boetseerde uit de akker

alle dieren levend in het wild
en alle vogels van de hemel
en hij deed hen komen naar de mens
om te zien hoe die hen roepen zou -
en zoals de mens elke levend wezen roept,
zo is zijn naam.

De mens riep namen naar alle tamme dieren,
naar de vogels van de hemel

en naar alle dieren levend in het wild.

Maar voor een mens was er geen hulp te vinden,
tegenover hem.

vertaling Huub Oosterhuis en Alex van Heusden

Woord ten geleide

Kees Kok

'Het is niet goed dat de mens alleen is,' wist God al meteen in den beginne.

En hij deelde de mens - Adam - op in een man en een vrouw. Maar ook met zijn tweeën, twintigen, tienduizenden of met zijn zestien miljoenen op dit hele kleine stukje aarde, een mens kan zich toch nog verdomd alleen voelen.

In deze vijfde Jong geleerd-dienst van de serie *curriculum vitae* is de vraag aan de orde 'alleen of met anderen?'. Wij proberen die vraag, net als de voorgaande, te beantwoorden vanuit de dwarse, bijbelse manier van kijken die wij in deze ekklesia beoefenen.

Op de vraag 'waar liggen je wortels?' hoorden we: trek ze uit de grond en ga op weg naar een nieuwe, ongekende toekomst. Op de vraag 'hoe word je jezelf?' klonken verhalen over een harde en taaie overlevingsstrijd met anderen, waar je niet ongedeerd uitkomt. En op de vraag 'wat valt er te leren?' hoorden we dat leren van levensbelang is en levenslang duurt.

Als het in de bijbel gaat over 'alleen of met anderen', vinden we slechts sporadisch een enkel romantisch detail, meestal in een bijzinnetje. De bijbel is zeker geen gids voor jonge mensen op zoek naar een levenspartner, vol jongerengerelateerde probleemstellingen. Het verhaal over Jakob bij zijn oom Laban - we hoorden het in Jong geleerd 3 - kan met een beetje goede wil nog vallen onder het opschrift *Boer zoekt vrouw*, maar het is wel erg ver gezocht.

De Prediker, die nuchtere bijbelse columnist met al zijn wijze levenslessen, merkt wel ergens op dat je beter met zijn tweeën kunt slapen dan alleen - dan krijg je tenminste geen koude voeten -, maar dat is het wel zo'n beetje.

En het beroemde Hooglied beschrijft in geuren en kleuren de lichamelijke schoonheid van een jongen en een meisje, maar die twee krijgen elkaar uiteindelijk toch niet. 'Ik zocht hem, maar ik vond hem niet,' is het refrein van dit lied.

Als het in de bijbel gaat over jou en een of meerdere anderen, dan zijn het al gauw anderen die *jou* zoeken, jou roepen, en

om wie je meestal niet hebt gevraagd, op wie je niet zit te wachten, maar die een beroep op jou doen.

Door de hele bijbel heen klinkt in de bijbel een stem die roept: 'Mens waar is je broer, je zusje?' - een stem als een zee van mensen.

Gezongen: Stem als een zee van mensen VL 216

Lezing uit het boek 1 Korintiërs

1 Korintiërs 12 vers 1-13

Wat de geestesgaven betreft, broeders-en-zusters, wil ik jullie niet onwetend laten.

Jullie weten dat je, toen jullie nog *gojien* waren, je als blinden liet drijven naar idolen die geen stem hebben.

Daarom laat ik jullie weten:

niemand die het woord spreekt door de geest van God, zegt:

'Vervloekt is Jezus';

en niemand kan zeggen:

'Jezus is heer',

tenzij door de heilige geest.

Er zijn verschillende gaven, maar het is een en dezelfde geest.

Er zijn verschillende bedieningen,

maar het is een en dezelfde heer.

Er zijn verschillende werken,

maar het is een en dezelfde God

die alles in allen bewerkt.

In ieder van ons openbaart zich de geest, tot welzijn van allen.

Aan de een wordt door de geest

een woord van wijsheid gegeven,

aan de ander woorden van wetenschap

uit kracht van dezelfde geest.

Aan een derde vertrouwen, door dezelfde geest.

Aan weer een ander het vermogen om ziekten te genezen door de geest die een is.

Aan de een werking van krachten,

aan de ander de profetie.

Aan de een onderscheiding van geesten,

aan de ander het vermogen tongentaal te spreken,

aan een derde hoe de tongentaal verstaan moet worden.

Dit alles bewerkt een en dezelfde geest

die ieder afzonderlijk gaven toebedeelt

zoals hij dat wil.

Zoals het lichaam een is en vele ledematen heeft

en alle leden van het lichaam, hoeveel het er ook zijn,

één lichaam vormen,

zo is ook de Messias.

Door één geest zijn wij allen gedoopt

om één lichaam te worden,

Joden én Grieken, slaven én vrijen -

wij allen zijn doordrenkt van één geest.

vertaling Alex van Heusden

DICHTSTBIJZIJNDE ONBEKENDE

Geeske Hovingh

1.

Je stapt een volle treincoupé binnen. Voorzichtig baan je je een weg door het gangpad en uiteindelijk vind je een plaatsje aan het raam. Dan begint de man naast je te praten.

Afspreken...

Maar ik zou al...

O ja dat is waar ook...

Feestje... Ja gezellig...

Ik ben benieuwd...

Als hij klaar is met zijn woord ten geleide, volgt een intermezzo: de diepe bassen van R'n B-muziek komen uit een ipod vlak achter je en lopen vloeiend over in de ratelende stem van een oude man twee banken verderop, die hardop de krant voorleest:

Heb je dit gelezen: 'Goudvis veroorzaakt file!' Je gelooft je oren toch niet: Een man uit Hattemerbroek besloot zijn goudvis...

De rest van de Schriftlezing verstomt, want tegenover je heeft een jongen het volume van zijn mp3-speler wat omhoog gegooit. Dat vormt de opmaat naar de preek die een vrouw in blauwe regenjas links van je afsteekt tegen iemand aan de andere kant van de lijn.

Ik had het je nog zo gezegd! Hoe kon je dat...

Je moet ook een beetje leren LUISTEREN hè,

ik zeg die dingen niet zomaar!

Je kunt nog net zien hoe hard ze in haar telefoon knijpt, terwijl ze praat en even ben je bang bent dat het ding er door zal breken, maar gelukkig, daar is de collecte al:

Goedendag mensen, uw plaatsbewijzen alstublieft...

Het vrolijke melodietje van een beltoon leidt vervolgens de mededelingen in, gedaan door een man in pak die zenuwachtig heen en weer loopt.

Schat, nee ja, heel vervelend... Ik kom wat later, ja... Nee... Maar, ik moet enorm overwerken en de trein... Nee écht...

Vertraging...

Dan is het tijd voor wegzending en zegen:

Dames en heren, dit is station Amsturrddam, station Amsturrddam, vergeet niet bij het verlaten van de trein uw eigendommen, een fijne dag gewenst, dit is station Amsturrddam.

De trein stopt, de mensen staan op en even voel je de warmte van de dicht op elkaar gepakte winterjassen om je heen. Maar dan gaan de deuren sissend open en waaiert de massa onmiddellijk uiteen, op weg naar overal, naar nergens, naar onbekende plekken. Je loopt de trap af, de stationshal in, staat stil en kijkt om je heen. De mensen bewegen net als een zwerm spreeuwen: zo dicht in elkaars buurt, maar steeds nét in staat elkaar te ontwijken. Op het ritme van de elektronische stem die treinvertragingen en spoorwijzigingen omroept, beweegt de massa zich voort, met ogen en oren gericht op een wereld vér buiten deze stationshal.

Waar ben je? klinkt een opgewekte stem.

Hier! Vlakbij je!!! wil je schreeuwen en je draait je om, in de richting van het geluid.

Je ziet een vrouw die met brede armgebaren in haar mobieltje roept.

Eenzaamheid overvalt je te midden van deze kolkende mensenmassa.

Je bent, omringd door anderen, alleen.

2.

De vraag *Alleen of met anderen?* klinkt, zo gesteld, wat retorisch, en de gekozen lezing verradt ook al een beetje welke kant het op zal gaan. Natuurlijk is het goed om met anderen samen te zijn. Alleen is maar alleen. God riep het al in den beginne, hoorden we, toen hij maar net het paradijs had aangeplant en de mens er middenin had gezet. Maar zo paradijselijk was het niet voor de mens. Aanvankelijk bedacht God allerhande gezelschapsbeesten voor Adam, maar te midden van die zwermen vogels en scholen vissen voelde hij zich nog steeds alleen. De vis heette dan wel vis, de vogel vogel, maar met hen praten kon hij niet, ze namen zijn eenzaamheid niet weg en daarom bedacht God een soortgenoot, een hulp - dat moet je overigens niet vertalen als 'hulpje' maar als iemand die aan hem gewaagd was -, een gelijkwaardige tegenover hem die op hem leek, maar toch heel anders was. Het ontwerp slaagde, de mens werd gelukkig met zijn collega-mens en de rest is geschiedenis.

3.

Geschiedenis...

Recent onderzoek van de VU wijst uit dat een op de drie volwassenen in Nederland zich regelmatig eenzaam voelt, waarbij gescheiden moeders de kroon spannen. Maar ook vele jongeren kennen dit gevoel; we hadden het er afgelopen maandag nog over tijdens het jongerenleerhuis. Juist in het gezelschap van veel mensen, op een feestje waar je niemand kent, op dat concert met die duizenden hossende mensen om je heen, juist dáár kun je je behoorlijk verlaten voelen. Je kijkt om je heen, ziet mensen samen op weg gaan, samen naar huis gaan, je beantwoordt de vragen die altijd gesteld worden en vertrekt. En dan is het bijna een opluchting als je eenmaal écht alleen bent, waar niemand je kan storen, waar je op adem kunt komen.

Want 'alleen' en 'eenzaam' zijn toch nog twee heel verschillende dingen. Koningin Wilhelmina, de oma van onze zeventigjarige, schreef daarover een boek met de veelzeggende titel *Eenzaam maar niet alleen*. Velen die ik er naar vroeg, draaiden dat juist om, waren soms bewust alleen, daarmee echter nog niet eenzaam. Alleen zijn is namelijk ook: een pas op de plaats maken, ontsnappen aan de waan van de dag en je opladen om daar weer in terug te keren. Het is: nadenken, inspiratie opdoen, luisteren naar de stem die diep in je klinkt, de stem die jou kan vragen: heb je je hart gevolgd? Heb je vandaag gedaan wat je voor ogen stond?

Waar ben je?

Hier ben ik.

4.

Het blad *Opzij* van vorige maand was helemaal aan dit thema gewijd en in een van de artikelen werd geconcludeerd dat het verenigingsleven dan misschien wel een stille dood gestorven mag zijn, maar dat dankzij het internet een nieuw soort gemeenschapsgevoel ontstaat; op allerhande fora kunnen we onze meningen ventileren, weblogs bijhouden en oude vrienden of klasgenoten terugvinden via schoolbank.nl of hyves. Er bestaan lotgenotengroepen waar je met anderen ervaringen kunt uitwisselen, om over relatiebemiddeling nog

maar te zwijgen; het is vandaag de dag niet meer raar om te zeggen dat je daaraan meedoet en ik zie om mij heen dat er af en toe heel mooie dingen uit voortkomen!

Maar toch wil ik een kanttekening plaatsen bij deze nieuwe vormen van communicatie en daarvoor ga ik terug naar het verhaal van de treincoupé waar iedereen zich wel een beetje in herkent: dat je mensen tegenkomt die niet meer zo goed kunnen waarnemen wat er recht voor hun ogen gebeurt, die alleen nog bezig zijn met de communicatie op grote afstand. Het is natuurlijk fantastisch dat er internet is, en ik zou niet meer weten hoe ik me nog zonder mijn mobieltje moest redden, maar soms lijkt het wel of we bang zijn geworden voor de communicatie met dat wat daadwerkelijk dichtbij is. Achter het beeldscherm hebben we de controle, we tonen slechts datgene van onszelf wat wij willen dat de ander ziet en de rest blijft binnen. Er is niemand die kan zeggen: 'Ik zie verdriet in je ogen', of je moet wel een héél scherp afgestelde webcam hebben. Het contact via de digitale snelweg is over het geheel genomen vluchtig, oppervlakkig, terwijl dat in levende lijve confronterender, maar daarmee ook veelzijdiger is. Beide instrumenten deugen, maar het lijkt wel of het eerste het tweede begint te domineren, dat mensen steeds meer ingekapseld raken in hun eigen bestaan, nog meer voet bij hun eigen stuk houden. Ze worden voeten zonder handen, het kan hen niet zoveel meer schelen wat er met de rest gebeurt.

5.

Die plastische tekst over de ledematen van het lichaam is van de hand van Paulus, de grote brieven schrijver van de bijbel. Hij schreef nooit gezellige hoe-gaat-het-nu-met-jullie?-krabbels, maar klom pas in de pen, als er misstanden aangekaart moesten worden. Zo ook in Korinte. Die plaats, nu nog te vinden in Griekenland, was één grote treincoupé met allemaal mensen die van alles riepen, hun eigen nieuws verkondigden, zich opsloten in kleine sociale en religieuze kringetjes met privé-goden en zelfverheerlijking.

Paulus spreekt hen op een bijzondere manier toe en zegt dat ze *gojiem* wáren, wat zoiets betekent als: heidens, niet-joods. Maar dat zijn ze eigenlijk nog steeds in al hun misdragingen, dat was ook de reden van schrijven. Hij blijft echter beleefd, zijn kritiek op de Korintische goegemeente vind je vooral tussen de regels door.

Hij herinnert hen nog maar eens aan een aantal zaken. Mochten jullie het vergeten zijn, beste mensen: 'Je kunt niet in de geest van God spreken en tegelijkertijd roepen dat Jezus vervloekt is. In dat geval heb je namelijk inderdaad nog geen afstand gedaan van je *gojiem*-bestaan met al die afgoderij.' En dan wordt zijn toon vriendelijker: 'In ieder van ons openbaart zich de geest, de geestesgaven' (of *charismata* zoals het er eigenlijk staat). Welk beroep je ook uitoefent, jullie zijn allemaal even waardevol voor het functioneren van de samenleving. De wetenschappers, de dokters, de leraren, zelfs de heidense, onverstaanbare tongentaalsprekers, iedereen hoort erbij, op voorwaarde dat je je taken ook met dat charisma uitvoert, ofwel: dat je de gaven die je hebt, zó gebruikt dat ze door God worden aangestuurd en niet door idolen. Om die bewering kracht bij te zetten, vergelijkt hij de gemeente met het menselijk lichaam, dat ingenieuze instituut met kloppende organen en knetterende zenuwen. Zonder handen, zonder hart, wordt leven een stuk lastiger, maar zelfs je kleine teen heb je nodig, anders kon je nog wel eens omvallen.

6.

Dat grotere geheel mag dan ook geen systeem zijn waarin het recht van de sterkste geldt, het moet bestaan uit mensen die verantwoordelijkheid dragen voor elkaar. Als de voet lijdt, lijdt de hand, dus als mijn vriend lijdt, lijd ik. Als Kenianen lijden... lijden wij? Zo zou het moeten zijn, zo zou het wereldsysteem moeten functioneren, met mensen die over grenzen heen kijken en doorkrijgen dat het niet de bedoeling is je alleen maar met je eigen hachje bezig te houden. Is dit een oproep tot altruïsme? Moeten wij voortdurend de hand uitsteken, de voet zetten naar die ene minder bedeelde, diegene die het altijd nog veel slechter heeft dan wijzelf? Ja dat moet, maar dat kan niet zonder zorg voor jezelf, je eigen lichaam moet in orde zijn, je hoofd en je hart rustig, pas dan kun je je handen uit de mouwen steken voor een ander. Je moet het niet doen uit schuldgevoel, maar omdat het vanzelfsprekend voelt. Anders werkt het niet en bestaat het gevaar dat je jezelf daarin verliest.

7.

En als je jezelf nou al verloren voelt? Als je hand niet meedoet? Je been ontbreekt? Je hoofd voortdurend op hol slaat? Ben je dan niet meer volledig?

Na een beroerte blijkt Jean-Dominique Bauby, hoofdredacteur van het Franse modeblad *Elle*, een zeldzame aandoening te hebben, het zogenaamde *locked-in-syndrom* waardoor hij van top tot teen verlamd raakt. Alleen zijn linker ooglid kan hij nog bewegen. Op een dag ontdekt zijn therapeute dat hij contact probeert te maken door met dat oog te knippen. Doorzettingsvermogen en een systeem waarbij één keer knippen 'ja' en twee keer 'nee' betekent, stellen hen in staat samen zijn boek te schrijven. De vrouw wordt zijn hand en zijn mond, zijn wederhelft, de rib uit zijn lijf.

Je kunt dus volledig zijn, zonder dat het lichaam letterlijk in al zijn functies meedoet. De ander kan, zonder zichzelf te verliezen, jouw verlengstuk zijn.

Zorg dat je dicht bij elkaar bent, elkaar goed in de ogen kan kijken. In het licht, in de geur van de ander is het begin van de samenleving waar Paulus van droomde, daar is die dichtstbijzijnde onbekende...

Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 3 februari 2008

Laat mij maar zingen **Gouden Lieddag in De Nieuwe Kerk,** **Amsterdam, zaterdag 17 mei 2008** **10.30 - 18.00 uur** **€ 17,50**

Op zaterdag 17 mei aanstaande vieren we dat priester en dichter Huub Oosterhuis vijftig jaar geleden 'Zolang er mensen zijn op aarde', zijn eerste kerklied, schreef. Toen de NCRV twee jaar geleden de verkiezing van het populairste religieuze lied organiseerde, eindigde zijn 'De steppe zal bloeien' op nummer 1 en stond Huub Oosterhuis met drie liederen in de Top 10!

In samenwerking met uitgeverij Kok in Kampen, dagblad Trouw en de NCRV organiseren wij een Gouden Lieddag in De Nieuwe Kerk te Amsterdam, met medewerking van diverse koren en solisten. Zo krijgt u onder andere een uitvoering te horen van *Om leven dat doorgaat - een psalmensymfonie* van Oosterhuis/Oomen door het Koor voor nieuwe Nederlandse religieuze muziek, onder leiding van Antoine Oomen. De NCRV zal de hele dag opnames maken en een impressie van een uur uitzenden op zaterdagavond 31 mei aanstaande als hun *Dag van het religieuze lied* in het teken van vijftig jaar liedteksten van Huub Oosterhuis zal staan.

Toegangskarten kosten € 17,50. Deze kunt u uitsluitend schriftelijk reserveren door bijgaand formulier in te vullen en ons te machtigen het verschuldigde bedrag van uw rekening af te schrijven. Woont u in het buitenland, schrijft u dan alstublieft even naar kruisheer@leerhuisenliturgie.nl. Omdat de inschrijving via verschillende kanalen verloopt - zo houdt Trouw een lezersactie - sluit de inschrijving via Stichting Leerhuis & Liturgie stipt op vrijdag 11 april aanstaande. Kort na die datum zal het verschuldigde bedrag worden geïncasseerd en krijgt u de kaarten thuisgestuurd. Formulieren die na 11 april binnenkomen, kunnen wij niet verwerken.

Antoine Oomen op tournee

*Gelukkig allen die uw wegen gaan
rechttoe rechtaan aldoende uw Thora.*

Dit zijn de eerste regels van Psalm 119, in een vrije, nieuwe vertaling van Huub Oosterhuis. Bij deze tekst is muziek geschreven door onze 'psalmen-componist' Antoine Oomen. Hij trekt er in maart en april met zijn Koor voor nieuwe Nederlandse religieuze muziek mee door het land, van Amersfoort tot Huissen, van Uithoorn tot Zwolle. Het eerste concert in Dedemsvaart, op 9 maart jongstleden, was met driehonderd - zeer enthousiaste - bezoekers al een groot succes: men was zeer verrast dat het beruchte 'gebed zonder end' geen moment verveelde.

De duur van de compositie is ongeveer een uur. Hier en daar wordt een beroep gedaan op gemeentezang; ieder concert wordt daarom voorafgegaan door een half uur repetitie met alle aanwezigen. De uitvoering op 13 april in het Dominicanenklooster in Zwolle wordt opgenomen voor de productie van een nieuwe cd.

Speellijst:

- 30 maart, 20.00 uur: Het Brandpunt, Amersfoort
033 4551644
- 6 april, 16.00 uur: De Burght, Uithoorn
0297 563293
- 13 april, 16.00 uur: Dominicanenklooster, Zwolle
038 4254412
- 20 april, 16.00 uur: Dominicanenklooster, Huissen
026 3264422
- 25 april, 20.00 uur: De Rode Hoed, Amsterdam

Alleen voor het laatste concert kunt u kaarten bestellen bij Stichting Leerhuis & Liturgie. Deze kosten € 10,- of € 7,50 met korting (CJP/65+/Stadspas/Studentenkaart). Wendt u tot Pauline van der Linden op het bekende telefoonnummer, 020 625 69 40, of via de mail:

vanderlinden@leerhuisenliturgie.nl.

In de Maandbrief van mei 2005 stond een artikel van Huub Oosterhuis over zijn vertaling. Dit artikel is digitaal in te zien in het Maandbriefarchief op onze website, www.leerhuisenliturgie.nl, of bij ons op te vragen.

Agenda van toespraken

- 23 maart: PASEN
Kees Kok
 - 30 maart: Na de ballingschap (Nehemia 1vv)
Alex van Ligten
 - 6 april: *Jong Geleerd* Op zoek naar een thuis
Kees Kok/Geeske Hovingh
 - 13 april: Brood voor allen (Nehemia 5)
Albert van den Heuvel
 - 20 april: De Thora gelezen en uitgelegd (Nehemia 8)
Bettine Siertsema
 - 27 april: De lessen van het verleden
Alex van Heusden
 - 4 mei: *Jong Geleerd* En de rest van de wereld
Geeske Hovingh/Kees Kok
 - 11 mei: PINKSTEREN Doopdienst
Huub Oosterhuis
 - 18 mei: Als jij mijn licht bent; Psalm 27
Bettine Siertsema
 - 25 mei: Bomen, vogels en nesten; Psalm 104
Henk Hillenaar
 - 1 juni: *Jong Geleerd 9* De loop van je leven (Epiloog)
Kees Kok/Geeske Hovingh
 - 8 juni: Duren zal de liefde van God; Psalm 103
Ranfar Kouwvijzer
 - 15 juni: Laatste dienst van het seizoen. Wonen overal
- 27 juli: Midzomerdienst**

De diensten vinden plaats in De Rode Hoed, Keizersgracht 102, Amsterdam.

Aanvang 11.00 uur. Tijdens de diensten is er een crèche (0-4) en een kinderkring. Nadere informatie:

www.amsterdamsestudentenekklesia.nl (tel: 020 6256940)

GOEDE VRIJDAG?

Kees Kok

Ontwerp voor een ingezonden brief in *Trouw*, dd 14 maart 2008

‘Voor de trouweloze Joden, opdat onze God en Heer de sluier van hun harten wegneme -’: zo werd, tot aan paus Johannes XXIII, op Goede Vrijdag in rooms-katholieke kerken gebeden. In het Nieuwe Missaal van 1970, sindsdien de nieuwe standaard van de rooms-katholieke liturgie, is voor de Goede Vrijdagdienst een nieuwe tekst opgenomen, waarin in meer positieve zin voor het joodse volk wordt gebeden. Dat gebed eindigt met de zinsnede: ‘Dat het volk dat Gij het eerst hebt uitverkoren, tot de volheid van de verlossing komt.’ Blijft natuurlijk de vraag wat met die volheid wordt bedoeld, en of het joodse volk zich daartoe alsnog moet bekeren door Christus te erkennen, zoals dat in het oude gebed van vóór 1963 nog expliciet werd gezegd.

Nu is er binnen de rooms-katholieke kerk ook een aantal zeer behoudende groeperingen dat graag terug wil naar de oude liturgie van vóór het Tweede Vaticaans Concilie, naar het Missaal uit 1570, waarin de gewraakte zinsnede over de trouweloze Joden voorkwam. Het is bekend dat de huidige paus daar niet onsympathiek tegenover staat. Hij wil meer ruimte geven aan de aanhangers van die oude ritus. Maar de houding van het Vaticaan tegenover de Joden is intussen dermate in positieve zin gewijzigd, dat men vond dat het Goede Vrijdag-gebed dan wel moest worden aangepast. Aldus geschiedde onlangs. Nu is de volgende tekst, naast die van het Nieuwe Missaal, officieel toegestaan: ‘Laten wij ook bidden voor het joodse volk. Dat onze God en Heer hun harten verlicht, en zij Jezus Christus erkennen als redder van alle mensen.’

Men kan zich op het standpunt stellen dat het eenieder vrij staat te bidden vanuit zijn eigen geloof, in dit geval het geloof dat Jezus Christus de redder is van alle mensen. Maar misschien kunnen christenen zich voorstellen dat Joden die van deze bede horen, zich eraan storen, omdat zij daarin toch als niet of onvoldoende ‘verlicht’ worden beschouwd, en zich erdoor ‘verplicht’ voelen om Jezus Christus ook als hun redder te erkennen. Dat kan toch alleen maar betekenen dat zij nog niet het ware geloof bezitten. Dat mogen theologen heftig ontkennen, maar neemt niet weg dat het door velen zo ervaren wordt. Vaak wordt een beroep gedaan op Paulus’ brief aan de Romeinen (9-11). Maar daarbij wordt meestal vergeten dat Paulus sprak als Jood tegen Joden en niet als christen, laat staan als theoloog; en dat het om een *brief* gaat, niet om een theologisch-dogmatisch tractaat. Overigens vindt de huidige paus wel degelijk dat jodendom (en islam, en het protestantisme) niet in het bezit zijn van de hele ‘waarheid’, die alleen in Rome zijn tenten zou hebben opgeslagen.

Intussen worden in veel Nederlandse kerken, zowel rooms-katholieke als protestantse, op Goede Vrijdag nog steeds de oeroude, zogeheten *Improperia* gezongen, waarin God zelf zich beklagt over de ontroof van zijn volk: ‘Mijn volk, wat heb ik u gedaan en waarmee heb ik u bedroefd, antwoord mij. Ik heb u uit Egypte weggeroepen, gij hebt geroepen: aan het kruis met hem. Ik heb voor u het water uit de rots doen stromen, gij hebt mij gal en azijn te drinken gegeven.’

Over de herkomst en de bedoeling van deze tekst is al zeer veel geschreven, door voor- en tegenstanders (zie o.a.de

Maandbrief 3^e jg no 1 en de reactie van Rinse Reeling Brouwer in jg, 8 no 4, mei 2003). Het belangrijkste argument van de voorstanders is, dat met ‘volk’ hier de (christelijke) gemeente wordt bedoeld en niet het joodse volk, en dat er dus geen sprake is van antisemitische ondertonen. Maar blijft staan dat volgens de Thora het volk Israël en niet de kerk uit Egypte is weggeroepen, en dat voor dat volk het water uit de rots geslagen is, en niet voor de christelijke gemeente. Wie met de geschiedenis van het christelijk antisemitisme in zijn hoofd weigert hierin een probleem te zien, is op zijn minst naïef.

Het lijkt alleszins redelijk de dienstdoende pastores te vragen om voortaan in de Goede Vrijdagdiensten van deze en dergelijke teksten af te zien, uit piëteit voor alle slachtoffers van recent en actueel antisemitisme.

Kees Kok

WIE BESTAAT

nieuwe bundel met ‘vrije’ poëzie van
Huub Oosterhuis

uitgeverij Ten Have, Kampen € 19,90
(met CD, waarop Huub Oosterhuis een aantal gedichten voorleest)

Deze bundel verscheen op 6 maart jongstleden, en was binnen twee weken uitverkocht.

De tweede druk is nu verkrijgbaar in de boekhandel.

Abraham

Dan weer liet hij zich zien
in een rode wolk een rokende oven
een wandelende lichtboom
dan weer niet –
of stond in de middaghitte
drie man sterk voor mijn ogen.
Ik voelde mij gezocht en ontweken
ik wilde weten
ik riep naar de sterren.
Die zwegen.

Toen beval ik mijzelf:
neem je zoon, je enige, die jij liefhebt, Izaäk
en breng hem ten offer op de berg Moria –
en ik riep naar de sterren:
als je bestaat, jij, zwijger in alle talen,
op het moment dat ik mijn hand strek met het
mes
roep dan 'niet doen' of zoiets.

En het geschiedde, op de derde dag:
ik schikte het brandhout
ik bond hem vast
ik strekte mijn hand met het mes
en hoorde

iets als een stem.

Wie bestaat, blz 22